

КРИПТОВАЛЮТА ТА ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**CRYPTOCURRENCY AND CIVIL LAW: PROBLEMS OF LEGAL REGULATION**

Іванов А.М., к.ю.н.,
асистент кафедри цивільного права № 1
Національний юридичний університет

Кривний В.Є., студент III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет

Старина С.К., студент III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет

Дана стаття присвячена криптовалюти як об'єкту цивільного права.

Надана загальна характеристика криптовалюти: зазначена саме поняття та його походження, розглянуто переваги криптографії, а саме: анонімність, децентралізація, захищеність, а також визначено, які переваги та ризики несе криптографія як явище.

Належним чином описується закріплення криптовалюти як об'єкта права в законодавствах іноземних країн: зокрема США, Нідерландах, Хорватії, Швейцарії. Зазначено про необхідність і умови ліцензування діяльності щодо ведення операцій з криптовалютою в деяких з цих країн.

В Статті акцентується увага на різноплановості поглядів дослідників даного питання: викладаються думки з приводу можливості віднесення криптовалюти до категорії «нематеріальних благ» чи категорії «грошей». Зазначаються зауваження наукових кіл щодо вже прийнятого, але такого, що не набрав чинності, Закону України № 2074-IX «Про віртуальні активи», в тому числі – про наявність потенційних колізій в законодавстві, що можуть стати реальними у разі набрання чинності даного закону.

Внаслідок аналізу позицій науковців, національного законодавства та іноземного досвіду, зроблено висновки про необхідність впровадження правового поняття «криптовалюти», а також пропозиції щодо характеру закріплення «віртуальної валюти» як об'єкта цивільного права в Цивільному кодексі України, в тому числі – шляхом створення окремої статті 201-1 ЦКУ під назвою «Віртуальні активи», а також – шляхом внесення змін до ст. 177 ЦКУ.

Окремо наголошено на складності визначення природи криптовалюти дослідниками, враховуючи специфічність даного явища. В статті розглянута ідея щодо закріплення криптовалюти як «нематеріального блага», при цьому розглянуто доктринальне розуміння останнього поняття, а також приклади «нематеріальних благ», вказаних у відповідній главі 15 ЦКУ.

Окремо проаналізовано причини через які криптовалюта не може вважатися грошима, а також бути засобом платежу в Україні. Зокрема, проаналізовано волатильність криптовалюти, як одну з ознак, що відрізняє її від грошей.

Ключові слова: криптовалюта, об'єкт цивільного права, віртуальні активи, нематеріальні блага, Bitcoin.

This article focuses on cryptocurrency as an object of civil law.

The general characteristics of cryptocurrency are given: the concept and its origin are mentioned, the advantages of cryptography are considered, namely: anonymity, decentralization, security, and the advantages and risks of cryptography as a phenomenon are determined.

The consolidation of cryptocurrency as an object of law in the legislatures of foreign countries, including the United States, the Netherlands, Croatia, and Switzerland, is properly described. The need and conditions for licensing cryptocurrency transactions in some of these countries are mentioned.

The article focuses on the diversity of views of researchers on this issue: the views on the possibility of classifying cryptocurrency in the category of "intangible assets" or the category of "money". Remarks of scientific circles on the already adopted, but not entered into force, Law of Ukraine № 2074-IX "On Virtual Assets", including – the presence of potential conflicts in legislation that may become real in the event of entry into force of this law.

As a result of the analysis of scholars' positions, national legislation and foreign experience, conclusions were made on the need to introduce the legal concept of "cryptocurrency", as well as proposals on the nature of consolidating "virtual currency" as an object of civil law in the Civil Code of Ukraine. Article 201 1 of the CCU entitled "Virtual Assets", as well as – by amending art. 177 CCU.

The difficulties of determining the nature of cryptocurrency by researchers are especially emphasized, given the specificity of this phenomenon. The article considers the idea of consolidating cryptocurrency as an "intangible asset", while considering the doctrinal understanding of the latter concept, as well as examples of "intangible assets" listed in the relevant chapter 15 of the CCU.

The reasons why cryptocurrency cannot be considered money and be a means of payment in Ukraine are analyzed separately. In particular, the volatility of cryptocurrency was analyzed as one of the features that distinguishes it from money.

Key words: cryptocurrency, object of civil law, virtual assets, intangible assets, Bitcoin.

Актуальність даної статті полягає у необхідності докладного законодавчого врегулювання криптовалюти як об'єкта цивільного права, в тому числі для можливості оподаткування операцій, що проводяться над криптовалютою.

Дану тему досліджували такі науковці, як Бурдносова М. А., Вахрушев Д. С., Деревянко Б., Коробцова Н. В., Логойда В. М., Михайловський В. І., Костюк О. В., Нескорджена Л. Л., Скрипник В., Стефанчук Р. Окрім того, було проаналізовано певні іноземні джерела.

Мета даної статті: проаналізувати доктринальну позицію науковців та потенційне законодавство з приводу врегулювання питання криптовалюти як об'єкта цивільних прав, визначити проблеми правового регулювання криптовалюти та зробити власні пропозиції з приводу таких проблем.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні досить часто навіть в повсякденному житті ми чуємо цікавий, але вже досить звичний нашому сучасному суспільству термін «криптовалюти». Звичайна людина й досі не може собі уявити, яка природа цього явища, й що саме ми іменуємо цим терміном. В будь-якому разі, навіть у колі цивільно-правової науки й досі точиться дискусія щодо того, чим саме варто вважати криптоактиви і які особливості вони матимуть в правовому полі.

Сам термін «криптовалюта» пішов від англійського «cryptocurrency» і позначає електронні (віртуальні) гроші, які не належать жодній державі. Поняття «криптовалюта» вже кілька років широко використовується не тільки фахівцями фінансової сфери, а й на рівні звичайного слововжитку. Таке стрімке поширення інформації про активи

нового виду обумовлене вкрай ефективним розвитком прогресивних інформаційних технологій. Загалом, криптовалюта – це різновид цифрових грошей (останні є значно ширшим поняттям), призначена для роботи в якості засобу обміну, в основі якої лежить технологія криптографії, тобто, шифрування даних. Іншими словами, валюти, пов'язані з інтернетом, які використовують криптографію. Вона застосовує криптографію для захисту та перевірки транзакцій, а також для контролю за створенням нових підрозділів певної криптовалюти, не має фізичного вигляду, а існує тільки в електронному вигляді.

За нею також залишається ряд переваг порівняно з іншими засобами обміну. Зокрема, в основі криптоактивів лежать три основних характеристики: анонімність, децентралізація, захищеність. Анонімність, як характеристика криптовалют полягає в тому, що ідентифікація власників та фіксація факту їх зміни ґрунтуються на сучасних засобах криптографічного захисту, які неможливо «зламати» чи «обійти» сучасними технічними засобами. Децентралізація також є не менш важливою характеристикою. Як вказує Вахрушев Д.С. «оскільки в процесі утворення нових одиниць криптовалют задіяні сили мільйонів учасників, об'єднаних в пінгвовій мережі, де немає центрального серверу, весь обсяг роботи з обліку та зберігання історії транзакцій розподіляється між усіма учасниками» [1, с. 5]. Захищеність же пов'язана з тим, що з технічної точки зору, криптовалюти є кодом, що має декілька етапів шифрування, який фіксується, зберігається на електронному носії та приймається як засіб платежу тощо.

Не можна не розглянути те, яким саме чином відбувається правове регулювання криптовалют у країнах світу. Наявність у різних кутках земного шару узаконеної криптовалюти дає змогу людям, зокрема, здійснювати оплату за будь-які товари та послуги, вивести криптовалюту на карту, трансформувати її на електронні та звичайні гроші, продавати на біржах або в спеціальних системах обміну за більш високим курсом, отримавши вигоду.

Так, на відміну від правового регулювання цифрової валюти в Україні, про що ми обов'язково згадаємо пізніше, США є саме тією країною, де криптовалюти є офіційно легалізованими. В силу особливостей державного устрою, цифрова валюта регулюється як на федеральному рівні, так і на рівні штатів. На даний момент криптовалютний ринок в Америці є найбільшим в світі. При цьому особливості правового регулювання криптоактивів відрізняються залежно від штату. Відсутність єдиного підходу до статусу криптовалют дає можливість розглядати її як власність, біржовий товар або навіть аналог грошей. Операції з Bitcoin, як з основною криптовалютою, так і з іншими криптовалютами (всі інші криптовалюти, окрім біткоїна прийнято охоплювати єдиним поняттям – альткоїни, що походить від англійського «alternative coins») в США підлягають оподаткуванню. Так, штат Каліфорнія першим дозволив використовувати криптовалюту з усіх штатів США на законодавчому рівні. В штаті Нью-Йорк введено поняття BitLicense – спеціальної ліцензії для ведення бізнесу криптовалют. Варто також згадати Вашингтон, де цифрова валюта вважається об'єктом грошових переказів. Мається на увазі, що компанії можуть здійснювати криптовалютні перекази жителю Вашингтона лише після отримання Вашингтонської ліцензії по переказу грошових коштів [2].

Аналізуючи дану проблематику, не можна не згадати також і країни Європи. Так, зокрема, в Нідерландах нормативно закріплено правовий статус криптовалют як електронних грошей [3, с. 4]. В Німеччині ще в 2013 році Федеральне управління фінансового контролю (нім. Federal Financial Supervisory Authority) визначило криптовалюти як «приватні кошти», які можуть використовуватися в якості оплати і замінювати традиційну валюту в цивільно-правових договорах [4, с. 17]. Так,

Міністерство фінансів прийняло рішення про визнання криптовалюти біткоїн офіційним засобом розрахунку. При цьому, в комерційних цілях діяльність з зазначеною криптовалютою потребує на отримання спеціального дозволу (ліцензії), такі організації стають підконтрольними Федеральному управлінню з фінансового нагляду. В Швейцарії, за визначеннями аналітиків, прийняті найбільш сприятливі закони для обігу криптовалют. Швейцарська біржа криптовалют ECUREX GmbH на сучасному етапі є першою в світі обмінною платформою криптовалют на фіатні гроші, що повністю відповідає нормативним вимогам Закону Швейцарії «Про банківську діяльність» [5, с. 1]. Крім цього, операції з криптовалютами в цій країні було звільнено від податку на додану вартість – відповідно відповіді на запит швейцарських Bitcoin-компаній до Швейцарської Федеральної податкової адміністрації, транзакції з криптовалютами було визнано в цій країні як платіжний засіб, а не операції з надання послуг або товарів. Використання криптовалют в Хорватії є легальним, але вони не визнаються електронними грошима і не прирівнюються до законних платіжних засобів, тобто криптовалюти можуть бути прийняті продавцями як спосіб оплати, проте продавці не зобов'язані приймати їх [6, с. 1].

Тепер варто зазначити щодо ситуації в Україні. Станом на сьогодні, такі прийнято Закон України № 2074-IX «Про віртуальні активи», хоч він ще й не набрав чинності (в самому законі вказано, що це станеться разом з набранням чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами) [7]. Фактично, наукова дискусія, що точилася з приводу того яким чином буде встановлене правове регулювання криптовалют в Україні, завершена.

Так, серед науковців існувала низка позицій, кожна з яких варто розглянути. Одним з елементів, що поєднує всі ці позиції, є невизначеність в них самого поняття криптовалюти.

Так, досліджуючи криптовалюту, В. Скрипник пропонує додати її до переліку відповідних об'єктів цивільного права, передбаченого статтею 177 Цивільного кодексу України та зазначає про необхідність визначення поняття «криптовалюта» визначення та подальшого оподаткування операцій, однак самого визначення криптовалюти не формує [8, с. 42].

Р. Стефанчук, характеризуючи технологію блокчейн, зазначає, що криптовалюта – це універсальний платіжний засіб, формування якого здійснюється за власне цією технологією [9, с. 42].

Б. Дерев'яно в своїй роботі прирівнює майнінг криптовалют до господарської діяльності, наводячи при цьому низку аргументів щодо необхідності оподаткування операцій з криптовалютою, однак до жодних визначень не береться. [10, с. 169–173].

М. Бурдоносова наголошує на необхідності законодавчого врегулювання та оподаткування криптовалюти, розробки доступу правоохоронних органів до криптобірж, та стверджує, що «визначення біткоїна державою як активу, який має грошову цінність, надало б можливість його власникам захищати свої майнові права на криптовалюту в суді», однак чіткого визначення також не пропонує [11, с. 12].

В. І. Михайловський, О. В. Костюк, послаючись на міжнародні зобов'язання України, та безпосередньо на Директиву ЄС (ЄС) 2018/843 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2018 року (яку Україна як і всі директиви ЄС має імплементувати), зазначають, що дали б власне визначення поняття криптовалюти, вказавши на те, що вона є віртуальною валютою (яке вони вважають доцільним перенести з раніше вказаної Директиви).

Так, на їх думку: «віртуальна валютна – цифровий вимір вартості, що може бути виражений у цифровому

вигляді, який не підлягає емісії та не гарантується державним регулятором, не має юридичного статусу валюти чи грошей, не прив'язаний до національної валюти, але використовується учасниками ринку криптовалют як засіб обміну і може передаватися, зберігатися та торгуватися в електронному вигляді.

При цьому, дослідники у своїй роботі не аналізують питання про віднесення криптовалюти до існуючого об'єкта цивільного права, однак і прямо не говорять про необхідність створення нового об'єкту [12, с. 230].

В.М. Логойда, враховує природу криптовалюти і, одночасно досліджуючи останні пропозиції щодо внесення змін до українського законодавства, майже повністю заперечує всі законодавчі надбання.

Дослідник зокрема аналізує, що: «Криптовалюта – це гроші в прямому сенсі цього терміну (хоча і не фіатні), тому з правової точки зору є доцільним визнати очевидне...». В. М. Логойда зазначає, що допоки не буде визнано реальну суть криптовалюти як особливої форми грошей та засобу платежу, доти все законодавче регулювання буде «нежиттєздатним», і таким чином «матиме місце фактичний вихід учасників правовідносин за запропоновані державою регуляторні рамки» [13, с. 156]. При цьому, віднесення криптовалюти до «нематеріального блага» видається йому помилковим.

Л. Л. Нескороджена не визначає природу криптовалюти як об'єкту цивільного права, однак зазначає, що вона може бути ним за загальним правилом «дозволено все, що не заборонено», однак не може бути засобом платежу, бо є пряма заборона з цього приводу в чинному законодавстві [14, с. 164].

Загалом, доктринальне розуміння криптовалюти як об'єкта цивільного права не уніфіковано. Дослідники досить часто не пояснюють поняття «криптовалюта», а визначають його через власні ознаки, деякі не визначають взагалі.

При цьому, у тих, хто сформулював позицію, думки різняться: деякі зазначають, що криптовалюта може прирівнюватися до грошей, деякі – що це може бути щось на зразок віртуального активу, однак друга позиція переважає. Кількість дослідників, які визначають криптовалюту як гроші надто мала, виходячи з даних нашого дослідження. Але тут питання ще й в тому, що категорія «гроші» також має різне значення, в залежності від сфери використання: це може бути економічна, юридична або звичайна розмовна.

Щодо вже прийнятого закону: він встановлює визначення віртуального активу. Віртуальним активом вважається нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав.

Закон пропонує вважати криптоактиви саме нематеріальним благом, не відносячи їх до грошей. На нашу думку, це досить вдала ідея, яка, при цьому, має свої недоліки. По-перше, Цивільний кодекс України передбачає, що гроші є законним платіжним засобом. Натомість, відповідно до нового закону, криптовалюти не є законним платіжним засобом на території України та не можуть бути предметом обміну на майно та послуги. По-друге, правова природа грошей має особливі характеристики, які не повною мірою збігаються з ознаками криптоактивів. Так, зокрема, для грошової одиниці надважливою є стабільність, тоді як переважна більшість криптовалют характеризується волатильністю (якщо порівнювати у співвідношенні «гроші-цінні папери-криптовалюти», то доречно було б застосувати навіть поняття гіперволатильності). Волатильність – це ступінь коливання вартості фінансового інструменту. Ринки криптовалют відрізняються підвищеною волатильністю. Динаміка ціни може варіюватися до кількох десятків відсотків. Для класичних фінансових інструментів такі зміни

є колосальними, в той час як для крипторинка це звичайне явище. Так, зокрема, наразі є відомою ситуація, що сталася на початку травня 2022 року, коли криптовалюта Tera (Luna) падала на 97 відсотків вартості лише за день (загалом за невеликий проміжок часу її ціна впала з 90 доларів, до 0.02 центів за монету). Звичайно, для будь-якої грошової одиниці таке є неприпустимим.

Нам видається дискусійним питання щодо того, чи варто в правовому полі закріплювати криптовалюти одним з видів нематеріальних благ, передбачених цивільним законодавством, чи краще надати їм певний особливий статус, однак ми не погоджуємося, зокрема, з позицією В. М. Логойди, з приводу того, що варто визначити криптовалюту як гроші.

Дослідник зазначає, що нематеріальні блага в доктринальному розумінні мають іншу суть, а саме:

- особистий характер
- неможливість існування такого блага у відриві від суб'єкта без його згоди
- відсутність майнового та економічного змісту [15, с. 134]

Проаналізувавши главу 15 ЦК – нематеріальні блага, – потрібно виділити, що криптовалюта зовсім не схожа на ті нематеріальні блага, які там зазначені [16]. Проте порушити фактичний поділ благ в ЦК на матеріальні та нематеріальні – це означає зламати систему цивільного права в цілому.

Тому бажано створити окрему статтю в ЦК, яка би охоплювала більшу частину основних характеристик криптовалюти, а також мала відповідні бланкетні норми, що стосувалися б вищевказаного закону.

Висновки. Врешті-решт, дослідивши це питання, ми з впевненістю можемо сказати, що віртуальні активи не можна вважати грошовими коштами. Інше питання полягає в тому, чи доцільно розглядати криптовалюту як нематеріальне благо. Зважаючи на те, що саме таким шляхом вирішив піти законодавець, ми вважаємо, що таке рішення є вдалим.

Ми впевнені, що віртуальні активи слід розглядати саме як нематеріальні блага. По-перше, цілий ряд ознак криптовалют прямо протилежний ознакам матеріальних благ. По-друге, віртуальні активи не є безпосередньо грошима й через те, що їх не можна вважати платіжним засобом. Ми вважаємо, що вони є таким об'єктом цивільного права, який може бути оцінений в грошовому еквіваленті, що прямо відповідає правовій природі нематеріальних благ. Важливо також, щоб віртуальні активи, як об'єкти цивільних прав отримали своє закріплення у Цивільному кодексі України. Маємо пропозицію щодо закріплення віртуальних активів у окремій статті – 201-1 «Віртуальні активи», де можна було б відповідно розмістити відразу декілька положень, що стосуються визначення самого терміну, їх застосування, особливостей правового регулювання, а також зробити посилання на ЗУ «Про віртуальні активи». Окрім цього, пропонуємо доповнити статтю 177 ЦКУ терміном віртуальні активи і викласти її першу частину у такій редакції: Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, віртуальні активи, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Потенціал віртуальних активів на сьогоднішній день не є таким, що розкритий повною мірою, тож нова стаття ЦКУ, присвячена саме такого роду активу з плином часу може досить серйозно й ґрунтовно змінюватися. Ми переконані, що поступово, через існування віртуальних активів і їх визначення як нематеріальних благ зміниться й значення глави 15 ЦКУ. Окрім того, численних змін зазнає й сам ЗУ «Про віртуальні активи». Тож, уважно слідкуймо за розвитком правового регулювання криптовалют як об'єктів цивільного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вахрушев Д. С. Криптовалюта как феномен современной информационной экономики: проблемы теоретического осмысления. *Наукосведение*. 2014. Вып. 5. С. 4–15.
2. Отношение стран к криптовалюте. URL: <https://rucrypto.com/money/otnoshenie-razlichnyh-stran-k-regulirovaniyukriptovalyut.html>
3. Netherlands: Local Court Ruling on Bitcoin Transaction. URL: <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/netherlands-local-court-ruling-onbitcoin-transaction/> (дата звернення 15.05.2022).
4. The federal ministry of finance recognized Bitcoins as «units of account». URL: <https://www.welt.de/finanzen/geldanlage/article119086297/Deutschland-erkennt-Bitcoin-als-privates-Geld-an.html> (дата звернення 15.05.2022).
5. Federal act on banks and savings banks. URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19340083/index.html> (дата звернення 15.05.2022).
6. Croatia considers Bitcoin legal; 45 members of the Swiss parliament want the same. *BitCoin Examiner*. URL: <https://99bitcoins.com/croatia-considers-bitcoin-legal-45-members-of-the-swiss-parliament-want-the-same/> (дата звернення 15.05.2022)
7. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 21.05.2022).
8. Скрипник В. Місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав. Цивільне право і процес. 2018. Т. 8/2018. С. 38–42. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/8/8_2018.pdf#page=38 (дата звернення: 20.05.2022).
9. Стефанчук Р. Інформаційні технології та право: quo vadis? *Право України*. 2018. С. 30–48. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/5482.pdf> (дата звернення: 20.05.2022).
10. Дерев'яно Б. Про порівняння господарської діяльності з видобутком криптовалюти («майнінгом») та здійсненням операцій із нею. *Право України*. 2018. № 5. С. 164–175. URL: <http://surl.li/camrm> (дата звернення: 20.05.2022).
11. Бурдоносова М. А. Теоретико-правовий аналіз державного регулювання криптовалюти в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2019/1_2019.pdf#page=9 (дата звернення: 20.05.2022).
12. Михайловський В. І., Костюк О. В. Визначення поняття «криптовалюти»: міжнародний досвід. науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Т. 2, № 1. С. 226–231. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2019/1/tom_2/1-2_2019.pdf#page=226. (дата звернення: 20.05.2022).
13. Логойда В. М. Перспективи врегулювання правового статусу криптовалюти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Серія ПРАВО. Вип. 63. С. 152–157. URL: <http://surl.li/camrz> (дата звернення: 20.05.2022).
14. Нескороджена Л. Л. Криптовалюта: об'єкт цивільних прав чи засіб платежу? *Сучасна цивілістична наука в умовах гібридної війни* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Київ, 16 листоп. 2017 р. С. 162–164. URL: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/tnpravoноabr2017.pdf#page=162> (дата звернення: 20.05.2022).
15. Коробцова Н. В. Нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 27 лют. 2015 р. Харків, 2015. С. 132–135.
16. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 7 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.05.2022).